

عدالت تربیتی

در پرتو نهج البلاغه

یاسین توکلی

www.ketab.ir

سرشناسه	:	توکلی، یاسین.
عنوان و نام پدیدآور	:	عدالت تربیتی در پرتو نهج البلاغه/ یاسین توکلی.
مشخصات نشر	:	تهران: انتشارات سرگیس.
مشخصات ظاهری	:	۲۶۴ ص. جدول. نمودار.
شابک	:	978-600-95319-1-2
وضعیت فهرست نویسی	:	فیبا
موضوع	:	علی بن ابی طالب(ع)، امام اول، ۲۳ هجرت، ۴۰ ق، دیدگاه درباره عدالت
موضوع	:	عدالت اجتماعی - جنبه های مذهبی - اسلام
موضوع	:	اسلام و عدالت
موضوع	:	علی بن ابی طالب(ع)، امام اول، ۲۳ هجرت، ۴۰ ق، نهج البلاغه، نقد و تفسیر
رده بندی کنگره	:	۹۱۳۹۴ ت ۳۵ ع / ۹۳۸ - BP
رده بندی دیوبی	:	۲۹۷ / ۹۵۱۵
شماره کتابشناسی ملی	:	۳۹۸۴۹۶۱

عدالت تربیتی در پرتو نهج البلاغه انتشارات سرگیس

نویسنده: یاسین توکلی

ناشر: سرگیس

ویراستار: محمد محمدی

چاپخانه: ترانه

تیراژ: ۲۰۰ جلد

بها: ۱۴۶۰۰۰ تومان

نوبت و سال چاپ: سوم پاییز ۱۴۰۳

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۵۳۱۹-۱-۲

آدرس: میدان انقلاب، خیابان منیری جاوید، نبش کوچه نوروز، پلاک ۵۱ طبقه همکف واحد دو

تلفن: ۶۶۴۸۱۹۱۶ - ۰۲۱ - همراه: ۰۹۱۲۰۱۳۶۲۸۹

www.sergispub.ir

Email: Sergispress@gmail.com

هرگونه استفاده از جلد و متن کتاب (اعم از زیراکس، بازنویسی، ضبط کامپیوتری، تهیه CD) بدون اجازه کتبی ناشر و مؤلف ممنوع است و در صورت مشاهده از متخلفان به موجب بند ۵ از ماده ۲ قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان و هنرمندان تحت پیگرد قانونی قرار می گیرند.

فهرست مطالب

مقدمه نویسنده.....	۱۱
بخش اول - عدالت و تربیت در منظومه معارف بشری.....	۱۷
فصل اول - تعاریف.....	۲۱
۱-۱- مفهوم تعلیم و تربیت.....	۲۱
۲-۱- مفهوم عدالت.....	۲۷
۳-۱- مفهوم عدالت تربیتی.....	۲۷
۴-۱- مفهوم تحلیل مضمونی.....	۲۹
فصل دوم - عدالت در قرآن کریم.....	۳۲
۱-۲- عدالت از منظر قرآن کریم.....	۳۳
۲-۲- مفهوم عدالت از منظر قرآن کریم.....	۳۶
۳-۲- عدالت تکوینی در قرآن.....	۳۶
۴-۲- عدالت تشریعی در قرآن.....	۳۸
۵-۲- مصادیق عدالت در قرآن.....	۴۰
فصل سوم - عدالت از منظر نهج البلاغه.....	۴۳
فصل چهارم - عدالت از منظر معصومین (ع).....	۴۶
فصل پنجم - عدالت از منظر اندیشمندان اسلامی.....	۴۸
فصل ششم - نظریه‌ها و رویکردها به عدالت.....	۵۷
فصل هفتم - حق مداری و حق گرایی رویکرد عدالت اسلامی.....	۵۹
فصل هشتم - نسبت عدالت و تربیت از منظر آموزه‌های اسلامی.....	۶۲

فصل نهم - پیشینه عملی موضوع.....	۶۷
۱-۹- پژوهش‌های کاربردی داخلی.....	۶۷
۲-۹- پژوهش‌های کاربردی خارجی.....	۷۲
۳-۹- خلاصه مطالعات در حوزه عدالت و تربیت.....	۷۴
بخش دوم - چرائی عدالت تربیتی در نهج البلاغه.....	
۸۳.....	۸۳
فصل دهم - جایگاه عدالت تربیتی در نهج البلاغه.....	۸۶
۱-۱۰- تبیین جایگاه عدالت (تربیتی) در نهج البلاغه.....	۸۶
۲-۱۰- قالب مضامین جایگاه عدالت تربیتی.....	۹۸
فصل یازدهم - مبانی عدالت تربیتی در نهج البلاغه.....	۱۰۱
۱-۱۱- مبانی دینی عدالت تربیتی.....	۱۰۳
۲-۱۱- مبانی اعتقادی.....	۱۰۳
۳-۱۱- مبانی حکمی (احکام).....	۱۰۵
۴-۱۱- مبانی اخلاقی.....	۱۰۸
فصل دوازدهم - مبانی معرفتی عدالت تربیتی.....	۱۱۰
فصل سیزدهم - مبانی اجتماعی عدالت تربیتی.....	۱۱۵
۱-۱۳- حقوقی.....	۱۱۶
۱-۱۳- آزادی.....	۱۱۹
۳-۱۳- قانون.....	۱۲۲
فصل چهاردهم - شبکه مضامین چرائی عدالت تربیتی.....	۱۲۴
بخش سوم - چیستی عدالت تربیتی در نهج البلاغه.....	
۱۲۷.....	۱۲۷
فصل پانزدهم - تعریف عدالت تربیتی از منظر نهج البلاغه.....	۱۲۹
۱-۱۵- مضامین تعریف عدالت تربیتی.....	۱۲۹

۱۳۱	۲- گذاشتن امور در جایگاه خویش
۱۳۳	۳- رساندن هر ذی حقی به حقش
۱۳۴	۴- مساوات و برابری
۱۳۸	۵- انصاف و دادگری
۱۳۹	۶- اعتدال و میانه روی
۱۴۰	۷- عدم اتهام به خداوند
۱۴۴	فصل شانزدهم - قلمرو عدالت تربیتی از منظر نهج البلاغه
۱۴۴	۱- مضامین قلمرو عدالت تربیتی
۱۴۵	۲- عدالت تکوینی
۱۴۷	۳- عدالت فردی (اخلاقی)
۱۴۹	۴- عدالت اجتماعی
۱۵۷	فصل هفدهم - شبکه مضامین تربیتی عدالت تربیتی
۱۶۱	بخش چهارم - اصول و شاخص های عدالت تربیتی در نهج البلاغه
۱۶۱	مقدمه
۱۶۳	فصل هیجدهم - تبیین اصول عدالت تربیتی
۱۶۳	۱-۱۸ مضامین اصول عدالت تربیتی از منظر نهج البلاغه
۱۶۵	۲-۱۸ اصل عقلانیت
۱۶۷	۳-۱۸ اصل اعتدال
۱۶۹	۴-۱۸ اصل وحدت قول و فعل
۱۷۴	۶-۱۸ اصل محیط زندگی
۱۷۷	فصل نوزدهم - تبیین شاخص های عدالت تربیتی
۱۷۷	۱-۱۹ مضامین شاخص های عدالت تربیتی از منظر نهج البلاغه
۱۷۹	۲-۱۹ شاخص های عمومی عدالت تربیتی از منظر نهج البلاغه
۱۷۹	۱-۲-۱۹ وجود داشتن
۱۸۱	۲-۲-۱۹ در دسترس بودن

۱۸۵	۱۹-۲-۳-انطباق داشتن.....
۱۸۸	۱۹-۲-۴-شاخص معتدل بودن.....
۱۹۱	فصل بیستم - شاخص های نیروی انسانی.....
۱۹۱	۲۰-۱- مضامین شاخص های نیروی انسانی عدالت تربیتی.....
۱۹۱	۲۰-۲- تعهد.....
۱۹۶	۲۰-۲-۱- تقوای الهی.....
۲۰۴	۲۰-۲-۲- تقوای شخصی.....
۲۱۷	۲۰-۲-۳- تقوای سیاسی و اجتماعی.....
۲۲۷	فصل بیست و یکم - شاخص های تخصصی.....
۲۲۷	۲۱-۱- مضامین شاخص های تخصصی نیروی انسانی.....
۲۳۱	۲۱-۲- ترسیم شبکه مضامین شاخص نیروی انسانی.....
	فصل بیست و دوم - شبکه مضامین چگونگی عدالت تربیتی از منظر
۲۳۴	نهج البلاغه.....
	بخش پنجم - نتیجه گیری و ارائه الگوی تبیین عدالت تربیتی از منظر نهج
۲۳۹	البلاغه.....
۲۳۹	مقدمه.....
۲۴۱	فصل بیست و سوم - جمع بندی موضوع.....
۲۴۱	۲۳-۱- نتیجه گیری و بحث.....
۲۴۹	۲۳-۲- ترسیم شبکه مضامین تعلیم و تربیت عدالت گرا.....
۲۵۱	۲۳-۳- الگوی تبیین تعلیم و تربیت عدالت گرا (عدالت تربیتی).....
۲۵۲	۲۳-۴- پیشنهادات برای محققان و نویسندگان.....
۲۵۶	فهرست منابع فارسی.....

مقدمه نویسنده

عدالت و تربیت از جمله مهمترین مضامین مورد توجه و تاکید در آموزه‌های اسلامی است. در متون دینی اسلام، هدف بعثت انبیاء اقامه عدالت و تربیت در جامعه قلمداد شده است. اسلام به عدالت به عنوان یکی از بزرگترین ارزشهای بشری و همچنین به عنوان صفت هستی، فرد و جامعه نظر دارد.

از منظر قرآن کریم عدالت و تربیت فی نفسه دارای ارزش ذاتی بوده، سلامت، امنیت و پیشرفت جامعه و فرد وابسته به آن می‌باشد. خداوند در فرازهای بسیاری از آیات الهی، پیامبران را امر به عدالت و هدایت فرموده است. برای نمونه، خداوند می‌فرماید: قل امر ربی بالقسط؛ بگو که پروردگار من امر به عدالت کرده است (الاعراف، ۲۹). و نیز در سوره‌های متعدد به امر هدایت تاکید فرموده است: هو الذی ارسل رسوله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله و لو کره المشرکون؛ اوست خدائی که رسول خود را با دین حق به هدایت (تربیت) خلق فرستاد تا بر همه ادیان عالم تسلط و برتری دهد هرچند مشرکان و کافران ناراضی و مخالف باشند (التوبه، ۳۳).

عدالت از اصول اعتقادی تشیع می‌باشد. مطهری (۱۳۸۴) در این خصوص می‌فرمایند: عدل به مفهوم اجتماعی، هدف نبوت و به مفهوم فلسفی مبنای معاد است. در فروع دین و در مسائل اجتماعی و سیاسی نیز عدل و عدالت جایگاه خاص و ممتازی دارد. همچنین ایشان می‌فرمایند: یک نفر مسلمان از بدیهیات اندیشه‌های اسلامی اجتماعیش، این بوده که امام و پیشوا و زعیم

باید عادل باشد، قاضی باید عادل باشد؛ شاهد محکمه باید عادل باشد؛ شاهد طلاق یا رجوع باید عادل باشد و از نظر یک مسلمان شیعی، امام جمعه و جماعت نیز باید عادل باشد.

نهج البلاغه که آن را «اخ القرآن» نیز می‌نامند، شامل و جامع علوم نظری و عملی اسلام است. در نهج البلاغه به عدالت بیشتر از سایر منابع اسلامی توجه و تاکید شده است. در سیره عملی علی(ع) نیز عدالت ویژگی اصلی آن می‌باشد. علی(ع) در نهج البلاغه می‌فرماید: فاعلم ان افضل عبادالله عند الله امام هدی و هدی، فاقام سنه معلومه، وامات بدعه مجهوله. وان السنن لنیره لها اعلام، وان البدع لظاهره لها اعلام. وان شر الناس عند الله امام جائر ضل و ضل به، فامات سنه ماخوذه، واحیی بدعه متروکه؛ آگاه باش که برترین بندگان خدا نزد خدا پیشوای عادل است که هدایت شده و هدایت کند، سنت معلومی را به ما دارد و بدعت مجهولی را بمیراند. سنت‌ها نورانی هستند و دارای نشانه‌های مشخص و بدعتها آشکارند و دارای علائم معلوم. و بدترین مردم نزد خداوند حاکم ستمکاری است که گمراه است و گمراه کننده، سنت در دست عمل را از بین ببرد و بدعت‌های متروکه را زنده کند (شهیدی، ۱۳۶۸، خطبه ۱۶۴).

در این خطبه شریفه، علی(ع) به نقش اساسی تربیت عدالت‌گرا در احیای سنت‌ها و ارزش‌ها الهی و انسانی که فطرت انسانها برپایه آنها آفریده شده است، اشاره و تاکید می‌کند. چنانکه علی(ع) اشاره می‌فرماینده؛ قدم اول اجرای عدالت در جامعه خود سازی و نهادینه سازی عدالت در وجود و درون خود انسان است. تا انسان نتواند خود را تربیت کند و عدالت را در وجود خود به یک باور درونی برساند، نمی‌تواند جامعه را هدایت و عدالت را در جامعه اقامه نماید. علی(ع) ملاک و معیار بندگی خدا را داشتن صفت عدالت به خصوص در حاکمان و مدیران جامعه معرفی می‌کند، که خود تربیت یافته و

بتواند جامعه را تربیت کند. به عبارتی اساس بسامان رساندن جامعه، تربیت عدالت گرایانه فرد است. انسان عادل که در رأس جامعه اسلامی قرار گرفته می‌تواند جامعه را بسازد. در این صورت است که سنت‌ها احیا و از بدعت‌ها ناروا جلوگیری و جامعه رو به پیشرفت می‌رود.

علی (ع) خود عادل و عدالت آموز بود. هم در تئوری پردازی عدالت و هم در عدالت عملی بیشترین اهتمام را داشته است. مطالعه در تاریخ حکومت علوی و سیاست‌هایی که آن حضرت در مقاطع مختلف به کار بسته است به خوبی بیانگر این موضوع است که امیرالمؤمنین (ع)، تنها مسئله‌ای که در مواجهه با آن هرگز تسامح و مماشات نکرده و برای احیا و اجرای آن همه حوادث و ناملايمات سیاسی و اجتماعی را به جان خریده و سرانجام جان خویش را برای آن ایثار کرده، عدالت بود.

چنانکه علی (ع) می‌فرماید: یکی شب‌ها بر روی خار بخوابم و مرا در زنجیر کنند و برهنه بر زمین بکشند، نزد من خوش تر است از آنکه روز قیامت خدا را ملاقات کنم در حالی که اندک مالی را از کسی ربوده و یا ستم اندکی کرده باشم (دشتی، ۱۳۸۴، خطبه ۲۲۴). اگر همه اقالیم سبعه را در کف دست علی بگذارند برای اینکه او یک پوست جوی را از دهان مورچه‌ای بریاید، این کار را نخواهد کرد. (دشتی، ۱۳۸۴، خطبه ۲۲۴) اینها، همه نمونه زهد و سخت‌گیری علی علیه السلام در اجرای عدالت است.

امام خمینی (ره) در سخنانی درباره عدالت علی (ع) می‌فرماید: احکام اسلام روی عدالت است. زندگی حکام با پایین ترین افراد یک طور بوده است. رئیس مذهب ما (علی علیه السلام) که حکومتش وسیع بود - حجاز، مصر و ایران و همه آنها تحت سیطره او بود- زندگیش از همه افراد ملت پایین تر بود؛ عدالت را بالاتر از هر کس که تصور شود اجرا می‌کرد. در محکمه اگر ادعایی علیه او بود حاضر می‌شد؛ در محکمه می‌نشست. حکم خلاف [قاضی]

را قبول می‌کرد. (می فرمود)؛ نه ظلم بکن و نه زیر بار ظلم برو. تشیع در عین مقاومت، عادل است و عدالت یعنی برنامه تشیع را امام ما در این دو کلمه خلاصه کرد: نه تحمل ظلم بکن و نه ظالم باش؛ برنامه کلی تشیع و اسلام همین است (امام خمینی، ۱۳۷۸، ج ۵، ص ۵۳۳).

بنابراین عدالت در اندیشه و سیره امام علی (ع) مایه قوام هر چیز و معیاری است بی جایگزین در خدمت انسان تا همه چیز بدان به درستی برپا گردد و همه چیز با آن سنجیده شود، به گونه‌ای که در صورت نبود عدالت، هیچ چیز در زندگی انسانی به درستی برپا نباشد و هیچ امری قابل سنجش صحیح نگردد، که عدالت مایه حیات هر چیز و مبنای راستی، درستی و استواری آن است و با رخت برداشتن عدالت برای هیچ چیز حیات و قوامی نمی‌ماند؛ العدل حیات؛ عدالت زندگی است و العدل ملاک؛ عدالت ملاک است، چنانکه علی (ع) نیز تأکید می‌فرماید: الْعَدْلُ مِيزَانُ اللَّهِ سُبْحَانَهُ الَّذِي وَضَعَهُ فِي الْخَلْقِ، وَ نَصَبَهُ لِقَامَةِ الْحَقِّ، فَتُخَالَفُهُ فِي مِيزَانِهِ، وَ تَعَارِضُهُ فِي سُلْطَانِهِ؛ بی گمان عدالت، ترازوی خدای سبحان است، که آن را در میان خلق خود نهاده و برای برپا داشتن حق، نصب کرده است. پس با میزان خدا مخالفت نورزید و با سلطان او معارضة ننمائید (نهج البلاغه، قدمی، ۱۳۹۲).

در تدوین این کتاب تلاش شده است؛ چرائی، چیستی و چگونگی عدالت تربیتی با تأکید بر نهج البلاغه مورد توجه قرار گیرد و مضامین عالی آن به عنوان مثل اعلاي آموزه‌های اسلامی با روش تحلیل مضمونی استخراج و تحلیل گردد. به همین منظور ابتدا در بخش اول کتاب، جهت تبیین پیشینه موضوع با عنوان؛ عدالت تربیتی در منظومه معارف بشری، به تبیین و تشریح دیدگاه اندیشمندان جهان اسلام و غرب نسبت به عدالت و تربیت پرداخته شده است. در بخش دوم برای تبیین عدالت تربیتی تحت عنوان چرائی عدالت تربیتی؛ به بررسی جایگاه و مبانی عدالت تربیتی پرداخته شده است.

در بخش سوم نیز ماهیت و چیستی عدالت تربیتی توجه شده است. در این بخش برای تحلیل چیستی و ماهیت عدالت تربیتی تعاریف و قلمرو عدالت تربیتی از منظر نهج البلاغه مورد بررسی واقع شده است. بخش چهارم به تبیین چگونگی عدالت تربیتی اختصاص یافته است. در این بخش برای استقرار عدالت تربیتی اصول و شاخص‌های مورد نظر از منظر نهج البلاغه استخراج و تحلیل گردیده است. بخش پنجم و پایانی به نتایج و پیامدهای عدالت تربیتی پرداخته است و با ارائه الگویی عقلانی و منطقی برای تبیین و تحلیل عدالت تربیتی از منظر نهج البلاغه، با ارائه پیشنهادات و طرح نکته نظراتی، پژوهشگران را به استمرار تحقیق هدایت و ترغیب نموده است.

عدالت و تحقق آن در ابعاد فردی و اجتماعی، از جمله اهداف و آرمانهای نظام جمهوری اسلامی ایران است. در آموزه‌های اسلامی به خصوص در نهج البلاغه، عدالت نه یک تکلیف بلکه به عنوان ناموس الهی است. هدف کلی این اثر تبیین؛ چرایی، چیستی و چگونگی عدالت تربیتی و ارائه شاخص‌ها و اصول آن بر اساس آموزه‌های اسلامی با تاکید بر نهج البلاغه می‌باشد. برای تبیین آن از روش تحلیل مضمونی استفاده شده است.

